

HET VERDRIET VAN ROSEMARIE

Leesexemplaar

Rosemarie Bergmans & Eric Bauwens

HET VERDRIET VAN ROSEMARIE

Een Lebensbornkind op zoek
naar haar familiegeschiedenis

P E L C K M A N S

Ik wist niet wie die man op dat portret was. Nu nog zie ik altijd weer diezelfde scène. Moemoe die staat te wenen en te jammeren voor een portret van een aantrekkelijke jongeman in uniform,' vertelt Rosemarie.

Moemoe is Leonie Boel, de oma van Rosemarie, de mama van haar vader, Jan Bergmans. 'Waarom ze zoveel verdriet had en wie die man op dat portret was, wist ik niet. Als ik durfde te vragen wat er aan de hand was, sloot ze mij in haar armen. Terwijl de tranen van haar wangen liepen, stamelde ze dan: "Maar schaaapke toch, maar schaaapke toch." Aan mijn moeder hoefde ik het ook niet te vragen. Meestal kreeg ik dan een boze blik en moest ik zwijgen. "Het is zo al erg genoeg," antwoordde mijn mama meestal.'

De soldaat op het portret heette Johnneke, dacht Rosemarie. 'Want als moemoe weer eens voor dat portret stond te huilen, mummelde ze altijd: "Johnneke! Johnneke toch!" of "Waarom toch, Johnneke?"'

Soms toonde moemoe Rosemarie een paar oude, vergeelde en gekartelde foto's die ze uit een gedeukte koekjestrommel tevoorschijn haalde. 'Dat was haar heilige tabernakel waarin ze verdriet, vreugde, oorlog, geboorten en dood bewaarde,' vertelt Rosemarie. 'Maar ik kreeg lang niet alle kiekjes te zien. Enkel de foto's waarover ze wel wilde praten. Meestal rimpelige, door het harde leven getekende gezichten, speciaal voor het moment in een vergangelijke, vrolijke grimas geplooid.'

Lange jaren verweet Rosemarie zichzelf de oorzaak van haar oma's verdriet te zijn. 'Ik vroeg me af of ik misschien de oorzaak

van haar weemoedigheid was. Als ze mij nog maar in de deur-opening zag staan, begon ze al te grienen. Pas veel later besepte ik dat ik sprekend op mijn vader leek. Ik deed haar aan haar Johnneke denken. Normaal gezien fleuren grootouders op als ze hun kleinkinderen zien, maar bij mij was dat anders. Als ik op bezoek kwam, reet ik zonder het te weten een oude wonde open.'

Rosemarie weet niet meer precies hoe oud ze was toen ze ontdekte dat de aantrekkelijke man op de foto haar vader was en dat zijn echte naam Jan was. 'Ik wist eigenlijk niet dat ik een vader had. Ik weet dat dit raar klinkt, maar er was bij mijn moeder thuis geen enkele verwijzing naar hem. Ik heb er ook nooit bij stilgestaan dat de meeste andere kinderen niet alleen een mama, maar ook een papa hadden.'

'Hoe ouder ik werd, hoe meer dat onverklaarde verdriet van mijn moemoe mij intrigeerde. Ik begon te beseffen dat ik een vader moest hebben gehad. Ik was toch verwekt. Er was dus een man in het leven van mijn moeder geweest, maar moemoe kon er niet over spreken en als ik mijn moeder met die vraag confronteerde, bleef ze Oost-Indisch doof.'

Dat haar vader een collaborateur was – een woord dat ze niet graag uitspreekt – ontdekt Rosemarie pas vele jaren later. Ze gaat op zoek naar haar afkomst en vindt het trouwboekje van haar ouders. Het blijkt een Duits document te zijn en daar zit een krantenknipsel uit *De Rode Vaan* van 24 februari 1945 in. Daarin leest ze tot haar grote verbazing: 'Jan Bergmans en Paul De Saar werden beiden door den krijgsraad van Antwerpen ter dood veroordeeld, daar zij dienst genomen hadden en wapens droegen in het vijandelijke leger en den eed van trouw aan Hitler aflegden. Woensdag werden zij te Antwerpen gefusilleerd.'

Rosemarie wordt emotioneel en woedend tegelijk. 'Ik kan onmogelijk uitleggen wat er door mij heen ging toen ik dat krantenknipsel las. Waarom hebben ze mijn vader zo gruwelijk behandeld? Was ik het kind van een misdadiger? De dochter van een moordenaar? Wilden ze mij daarom nooit iets vertellen? Zelfs als ik mijn moeder, mijn moemoe, mijn tante, mijn oom... om het even wie met dat krantenbericht confronteerde... bleven ze zwijgen. Ik heb de waarheid uit hen moeten sleuren.'

Ik kwam Rosemarie Bergmans tegen onderweg naar De Duifkens, een bruine kroeg aan de Antwerpse Graanmarkt. Samen lopen we het pleintje op en nemen plaats op het terras, waar een joviale kerel met een kale knikker een wit wijntje voor Rosemarie en een bruine Lupulus voor mij brengt.

Ik was ooit smoorverliefd op Rosemarie. Zij was bijna twintig, ik amper vijf. Elke week opnieuw genoot ik een uurtje van haar aanwezigheid in onze huiskamer. Niet dat ze bij ons in de zetel zat. Ze verscheen enkel op ons zwart-witte televisiescherm. Ze was mijn favoriete personage in *Johan en de Alverman*, een van de beste jeugdseries ooit op de Vlaamse televisie. Ik wist toen nog niet dat ze Rosemarie Bergmans heette. Voor mij was ze de mooie, levenslustige, aantrekkelijke Rosita de Bobadila, de dochter van de dikke, onhandige en vooral weinig sympathieke Don Cristobal, een rol die Cyriel Van Gent op het lijf was geschreven.

Bijna zestig jaar later ontmoeten we elkaar voor het eerst in levenden lijve. Ik werk aan een boek over het favoriete project van *Reichsführer* SS Heinrich Himmler. Die voormalige kippenkweker had het waanzinnige plan opgevat om een nieuwe Duitse adel te creëren. Dat moest een biologische elite zijn,

gesproken uit de beste exemplaren van het Duitse volk. Daartoe heeft hij Lebensborn opgericht, een netwerk van luxueuze kraamklinieken en kindercrèches. Rosemarie is geboren in het prachtige kasteel van Wégimont, waar tijdens de oorlog de Belgische afdeling van Lebensborn was gevestigd.

Haar vader, Jan Bergmans, was nochtans geen Duitser, maar een Antwerpse volksjongen. Tijdens de oorlog heeft hij dienst genomen in het Vlaams Legioen en in Rusland gevochten. Op een dag, waarschijnlijk tijdens een verlofperiode, heeft hij de Tsjechische treinbegeleidster Rosalia Roth leren kennen. Het was liefde op het eerste gezicht. De twee zijn getrouwd en Rosalia was al snel zwanger. Op 31 maart 1944 wordt Rosemarie geboren. Jan is niet bij de bevalling aanwezig. Hij zit op dat moment ver weg aan het front.

Pas enkele maanden later, begin september, krijgt hij verlof om zijn dochter te kunnen zien. Als hij in Antwerpen aankomt, rijden ook de Britse troepen de koekenstad binnen. Jan wordt gearresteerd en ter dood veroordeeld. Op 21 februari 1945 wordt hij door twaalf Belgische gendarmes gefusilleerd.

Rosemarie wil mij een filmscenario voorleggen: het gero-mantiseerde levensverhaal van haar vader. Het script heeft ze lang geleden afgewerkt, ze had al acteurs gevonden. Jos Verbist zou de hoofdrol spelen, die van Jan Bergmans, de vader van Rosemarie. De bekroonde Duitse actrice Barbara Sukowa was bereid om in de huid van Rosemaries Tsjechische moeder Rosalia te kruipen. Niemand minder dan Dora van der Groen had ze weten te strikken voor de rol van de moeder van Hans, wapenbroeder en goede vriend van hoofdfiguur Jan Bergmans. Jean-Pierre De Decker, de veel te vroeg overleden directeur van het NTG, het Nederlands Toneel in Gent, zou de regie voor zijn rekening nemen. Nog één detail moest worden geregeld: de

financiering. Daar liep het fout. De filmcommissie gaf de voorkeur aan een andere collaboratie- en repressiefilm: *Een vrouw tussen hond en wolf*, waarvoor André Delvaux het scenario had geschreven. De film was gebaseerd op *Een tuin tussen hond en wolf*, de roman waarvoor Ivo Michiels in 1978 de Driejaarlijkse Staatsprijs voor verhalend proza had gekregen.

Geen centen, geen film. Rosemarie, die op het moment van onze ontmoeting moedig vecht tegen kanker, wil echter niet sterven vooraleer haar gefusilleerde vader opnieuw tot leven wordt gewekt. Is het niet op het witte doek, dan maar in boekvorm. Of ik haar daarbij kan helpen, vraagt ze me.

Het is een zonnige lentedag, ideaal om plannen te smeden. Het klikt tussen ons en Rosemaries voorstel spreekt mij wel aan. Als ik nog een glas wil bestellen, stelt Rosemarie voor om even naar binnen te gaan: 'In de gelagzaal hangen veel foto's van bekende Antwerpse acteurs, mensen met wie ik nog heb gewerkt,' zegt ze met een tikkeltje melancholie in haar ogen.

Binnen is haar teleurstelling groot. Het interieur is helemaal veranderd en de foto's zijn weg. Gelukkig heeft de joviale kale knikker haar ontreddering gezien en de situatie begrepen. 'Die foto's,' zegt hij, 'dat is hiernaast, in De Duifkens. Ge zit hier in De Varkenspoot.' We zijn dus blijkbaar in de verkeerde kroeg beland. We moeten lachen om onze vergissing en gaan terug zitten. We zullen volgende keer in De Duifkens afspreken.

~

Mijn belangstelling voor collaboratie en repressie dateert uit de vroege jaren tachtig en werd gewekt door Maurice De Wilde. Dit televisiemonument, zoon van een Gentse spoorarbeider, was niet alleen bekend om de kwaliteit van zijn reportages – het

heeft hem een eredoctoraat van de Vrije Universiteit Brussel opgeleverd – maar ook berucht door de verbetering waarmee hij op zoek ging naar de waarheid. Die bezorgde hem weinig flatterende bijnamen zoals ‘de pitbull van de Vlaamse televisie’ of ‘de hertog van Alva van de openbare omroep’. Twintig jaar lang heeft deze legendarische onderzoeksjournalist gewerkt aan *De Nieuwe Orde*, een veelbesproken reeks van zestig televisiedocumentaires over België in de Tweede Wereldoorlog.

Collaboratie of verzet, zwart of wit, het was in mijn jeugd nog een thema. Heel veel leeftijdsgenoten van mijn ouders – beiden geboren in de vroege jaren 1920 – behoorden tot het ene of het andere kamp. Mijn vader bijvoorbeeld, had een bescheiden verzetsverleden, zijn broer Alois, mijn ‘nonkel Wies’ dus, is daarentegen veroordeeld voor economische collaboratie. Hij was ‘onder sekwestering geplaatst’, fluisterden mijn ouders net niet stil genoeg. Het klonk als een middeleeuwse banvloek, maar eigenlijk betekende het dat zijn goederen zolang hij leefde door de Staat werden beheerd, zodat de opbrengsten ervan konden dienen om de boetes en de schadevergoedingen waartoe hij door de krijgsraad was veroordeeld, te kunnen betalen.

Al was mijn vader een ‘witte’ en zijn broer Wies een ‘zwarte’, ze hebben het altijd zeer goed met elkaar kunnen vinden. Ik heb mijn vader maar één keer zien wenen: op de begrafenis van ‘onze Wies’, zijn oudere broer naar wie hij altijd zo had opgekeken. Vermoedelijk herbeleefde hij die dag, daar op het kerkhof, wat er zich veertig jaar eerder in Leipzig had afgespeeld. Mijn vader was opgeëist om in een Duitse fabriek te gaan werken en was daar ernstig gewond geraakt bij een werkongeval. In het lazaret waar hij zo goed en zo kwaad als het kon werd verzorgd, heeft hij verschrikkelijke dingen gezien die zijn hele leven lang op zijn netvlies gebrand zijn gebleven.

Heel af en toe sprak hij over ‘Duitse jongens met afgevroren voeten... uit Rusland teruggekeerd’ of over ‘die Russische krijgsgevangenen, die kregen meer klop dan eten’. Geen volzinnen, die kreeg hij niet over zijn lippen. Het bleef bij steeds dezelfde afgekapte woorden die uitdrukking moesten geven aan zijn nog niet verwerkte emoties.

Op een dag stond Wies aan het ziekbed van mijn papa. Hij stelde mijn vader drie vragen. Of hij kon stappen? Dat kon mijn vader, want hij was enkel aan de arm en de schouder gewond. Of hij fit genoeg was om te reizen? Mijn vader antwoordde bevestigend op die volgens hem zinloze vraag. Toen vroeg Wies of mijn vader de naam kende van de arts die hem behandelde. Mijn vader wist inderdaad hoe de dokter heette.

Toen verdween Wies zonder iets te zeggen. Twee uur later kwam hij terug met enkele papieren vol stempels en handtekeningen. ‘Pak je koffertje! We gaan naar huis!’ zei Wies. Mijn vader heeft nooit geweten hoe Wies dat heeft geregeld. Wies had een bouwbedrijfje en voerde allerhande klussen uit voor de Duitsers. Had hij een paar telefoontjes gepleegd? Heeft hij iemand van de ziekenhuisadministratie omgekocht? Heeft hij aan een of andere hooggeplaatste Duitse zakenrelatie gevraagd om tussen te komen? Hij heeft het verhaal meegenomen in zijn graf.

~

Mijn vader pochte niet met zijn status van verzetsstrijder. ‘Iemand van de weerstand’ had het zo geregeld dat hij definitief medisch afgekeurd werd voor dwangarbeid in Duitsland. In ruil daarvoor moest het Geheim Leger wel op hem kunnen rekenen ‘als het zover zou zijn’. Concreet betekende dit dat hij

in september 1944 met een aantal lotgenoten is ondergedoken in de bossen van het Waasland. Daar heeft men hem een stengun, een onbetrouwbare Britse mitraillette, in de hand gestopt. Iemand heeft hem nog vlug gedemonstreerd hoe je het ding moest laden en wapenen – ‘Let goed op, ik doe het je maar één keer voor’ – en dan moest hij met zijn kameraden de terugtrekkende Duitsers aanvallen. Het heeft hem zijn linkerhand gekost. Die was afgerukt door een explosie. Van een mijn of van een granaat, hij heeft het zelf nooit geweten. Hij heeft enkel een knal gehoord en veel stof en opvliegende aarde gezien. Ze hadden net versterking van de Britten gekregen. De Engelse jeep die zopas was voorbijgereden, was nu een wrak. De inzittenden – de aardige jongens hadden een ogenblik geleden nog naar mijn vader en zijn maat gewuifd – waren nog slechts uiteengereten hompen vlees.

Een voltreffer, zo zou een ervaren soldaat dat noemen, maar mijn ongetrainde vader wist niet wat er gebeurde. Bewegingloos is hij blijven staan, in de grond verankerd. Pijn voelde hij niet. Zijn maat evenmin, maar die riep onthutst naar mijn vader: ‘Beir, ge bloedt uit uw hoofd, jong!’ Zo leek het inderdaad, maar het was het bloed van zijn hand waarmee mijn vader de aarde en het stof uit zijn ogen had proberen wrijven. Het heeft nog enkele tellen geduurd eer zijn maat zich realiseerde dat hij zelf ook was geraakt. Die had het gevoel dat er water in zijn rechterschoen stond. Het bleek bloed te zijn. Er zat een scherf in wat nooit meer een voet zou zijn.

Zijn ‘daden’ als gewapend weerstander – zo mocht mijn vader zich voortaan noemen en toen hij stierf was ik zo fier dat dit op zijn bidprentje stond – hebben hem enkele medailles en een mooi oorlogspensioen opgeleverd. Om de twee jaar kreeg hij ook een speciale, op maat gemaakte handschoen in duur

leder en met binnenin een warme zachte voering, om het stompje vlees dat ooit een hand was geweest, tegen de kou te beschermen.

Ik sla het filmscenario open. Centraal op de eerste pagina staat in vette letters de titel *Artikel 113* gedrukt. Ik moet even mijn geheugen opfrissen. Artikel 113 van welke wet? Wat staat daar dan wel in?

Gelukkig is er internet en de applicatie Justel. Enkele muisklikken volstaan om het Strafwetboek te vinden. Inderdaad, ik herinner het me weer. In het eerste ‘Boek’ staan algemene bepalingen over strafrecht, welgeteld honderd artikelen. Ik moet dus *Boek II. De misdrijven en hun bestraffing in het bijzonder* inzien, meer bepaald de ‘Titel I’ van dat boek, ‘Misdrijven en wanbedrijven tegen de veiligheid van de Staat’ en daarin het ‘Hoofdstuk II’, ‘Misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de Staat’. Dat begint met artikel 113 en eindigt met artikel 123decies. Dertig artikelen in totaal.

Het bewuste artikel 113 luidt vandaag als volgt: ‘Iedere Belg die de wapens tegen België opneemt, wordt gestraft met levenslange hechtenis. Voor de toepassing van deze bepaling geldt als het opnemen van de wapens tegen België het feit dat men voor de vijand wetens een taak vervult van strijd, vervoer, arbeid of bewaking, die normaal op de vijandelijke legers of hun diensten rust.’ De woorden ‘levenslange hechtenis’ staan tussen haakjes en worden gevolgd door voor leken onbegrijpelijke afkortingen en data.

Ik weet waarover het gaat: tot 1996 stond er ‘de doodstraf’ in plaats van ‘levenslange hechtenis’.

Op basis van dat bewuste artikel 113 van het Strafwetboek werd Rosemaries papa ter dood veroordeeld en geëxecuteerd.

e

Omdat ik moe was ben ik vroeg onder de lakens gekropen, maar ik raak maar niet in slaap. Ik heb mezelf in nesten gewerkt. Waarom heb ik toegezegd om het verhaal van Jan Bergmans te reconstrueren en op papier te zetten? De tijdgeest is er niet naar om biografieën van collaborateurs en oostfronters te schrijven.

Vandaag kennen historici en opiniemakers geen genade meer voor mensen die zich aan de kant van de nazi's hebben geschaard. Er is een tijd geweest dat zowel de publieke opinie als de academische wereld minstens enig begrip hadden voor sommige 'zwarten'. Niet voor verklikkers, folteraars, moordenaars of schaamteloze woekeraars, wel voor oostfrontstrijders, bijvoorbeeld.

Velen van hen, zo werd gezegd, waren misleid door Duitse propaganda. Anderen kozen de kant van de bezetter omdat ze geen inkomen hadden en hun gezin moesten onderhouden. Sommigen zouden diepgelovige idealisten zijn geweest. Zij wilden hun christelijke waarden, hun geloof en hun kerk beschermen tegen de goddeloze sovjets. Het was voor die vaak romantische zielen een oorlog voor Vlaanderen en voor het christendom. Net zoals tijdens de Boerenkrijg, waarover Jan Bergmans en zijn tijdgenoten als kind zulke heerlijke boeken hadden gelezen, trok vanaf 1941 opnieuw een generatie jonge Vlamingen ten strijde *voor Outer en Heerd*.

Anderen werden vooral gedreven door Vlaamsgezinde motieven. De jarenlange miskening van hun moedertaal, de verhalen over Vlaamse soldaten die tijdens de Eerste Wereldoorlog

door hun Franstalige officieren de dood werden ingejaagd of die naar strafkampen werden gestuurd omdat ze op het appel ‘aanwezig’ hadden geroepen in plaats van ‘*présent*’, het stond in 1940 nog onuitwisbaar in vele geheugens gegrift. Voor deze overtuigde flaminganten was samenwerken met de Duitsers de enige methode om het Vlaamse volk te bevrijden van het francofone Belgische juk.

Het discours – men gebruikt tegenwoordig liever het modieuze woord ‘narratief’ – is vandaag anders. De huidige generatie historici toont minder begrip. De ‘zwarten’ zijn niet langer ‘misleid’ en al zeker geen ‘slachtoffer’. Vandaag catalogeert men hen als ‘daders’ die maar al te goed wisten waar ze aan begonnen. Oostfronters beschouwt men als fanatieke vechtersbazen die Leningrad hebben uitgehongerd, als nazi’s die ongetwijfeld getuige – misschien zelfs mededader – waren van het uitroeien van Joden en zeker als verdachten van oorlogsmisdaden, die misschien gevangengenomen Russische partizanen mishandeld en vermoord hebben.

Een biografie van een oostfronter schrijven en daarin begrip tonen voor de keuzes die Jan Bergmans destijds heeft gemaakt, is vandaag meer dan ooit een precaire evenwichtsoefening. Beweren dat de zogeheten ‘repressie van het incivisme’ beter ‘bijltesdag’ wordt genoemd, dat die periode een zwarte bladzijde uit onze geschiedenis is, dat de Belgische staat en het gerecht toen meer door wraakzucht dan door rechtvaardigheid werden gedreven en dat België in die periode niet als een rechtsstaat maar meer als een bananenrepubliek functioneerde, eraan herinneren dat onguere types, die voor de gelegenheid de kentekens van het verzet hadden opgestoken, dagenlang hebben geplunderd, mishandeld en soms zelfs vermoord, kom je daar vandaag nog mee weg?

Toch blijf ik geïnteresseerd in het leven van Jan Bergmans, over wie zo weinig bekend is.

e

Beste Eric,

Slechts één nacht heb ik van mijn vader kunnen genieten. Ik wou hem nooit meer loslaten.

Na zijn arrestatie ben ik hem vaak gaan bezoeken, op de arm van mijn moeder, in de gevangenis.

Ik heb zijn executie nooit kunnen plaatsen. De Belgische Staat heeft mij diep gekwetst. Die wonde stinkt en ettert nog altijd.

Ook mijn moeder en mijn familie hebben mij zwaar ontgoocheld. Waarom hebben ze zo lang gezwegen over mijn vader?

Logisch toch dat ik actrice ben geworden, niet? Mijn moeder, iedereen rondom mij... allemaal hebben ze jarenlang cinema gespeeld en een schijnvertoning opgevoerd.

Vertrouwen in de overheid, in de Belgische Staat, heb ik evenmin. Het trauma dat die mij heeft bezorgd, heb ik nog altijd niet verwerkt. Tot nu toe heeft niemand mij kunnen of willen helpen. Het gerechtelijk dossier van mijn vader heb ik nooit kunnen inzien. Niemand wou geld opboesten om zijn leven te verfilmen. Niemand had tijd of interesse om er een boek over te schrijven. Een vooraanstaand nochtans Vlaams-nationalistisch politicus raadde me ooit aan om 'dat allemaal te laten vallen'.

Welnu, dat kan ik niet.

Ik heb mijn vader maar heel even gekend. Hij zat ver weg in Rusland als ik ben geboren. Door verlof te vragen om naar Antwerpen te komen en mij voor de eerste keer in zijn armen te kunnen nemen, heeft hij zijn doodvonnis getekend. Hij zag mij zo graag, hij zou zijn leven hebben gegeven om voor mij te kunnen zorgen. Dat heeft hij ook gedaan.